

FRIHET TIL Å VELGE SKOLE

Sommeren 2012 var jeg «trainee» i Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Den første dagen havnet jeg på kick-off på Stortinget. Folk fra partikontoret, stortingsrepresentanter og rådgivere for både regjering og storting troppet opp for inspirasjon til sommerferiens arbeid.

Skolepolitikk sto høyt på agendaen. Sammen med pizza og brus ble vi servert flere foredrag hvor Sveriges ulykkelige privatskoleerfaringer ble sammenliknet med den positive norske snuoperasjonen. Etter at Sverige slapp til privatskoler, har de falt på internasjonale undersøkelser, mens Norge er på vei opp.

Her hadde vi en sak som nesten var for god til å være sann. Høyre ønsket en svensk utvikling i Norge. Det var en valgkampvinner. En sak som viser forskjellen på høyre- og venstresiden: Høyresiden ønsker privatisering for enhver pris, venstresiden ønsker en solid, trygg og god fellesskapsskole.

Kampen mot privatskoler var en av den rødgrønne regjeringens mest handlekraftige manøvrer. Noe av det aller første SV-politiker Øystein Djupedal gjorde da han

inntok statsrådsstolen, var å fryse forgjenger og Høyre-politiker Kristin Clemets eksepsjonelle godkjenning av 10 000 private elevplasser, noe som ville utgjort en tredobling fra året før.

Men det var noe som skurret, der vi satt på Stortinget. Er virkeligheten så enkel? Er sammenhengen mellom friskoleslippet og de svenske skolerresultatene så klare? Hvorfor har Arbeiderpartiets svenske og danske søsterpartier inkludert valgfrihet i skolen som en naturlig del av sin sosialdemokratiske politikk i en årrekke, hvis det er så åpenbart at det er dårlig politikk?

Arbeiderpartiet har fortsatt å kjøre hardt mot Høyres privatskoleiver og hegnet om fellesskolen. Siden den tid har jeg tenkt mye på om ikke Arbeiderpartiet i lengden taper på strategien. Men mer enn det: At vektleggingen av fellesskolen står i veien for å oppnå sosialdemokratiske målsettinger. Å hindre elever og foreldre i å velge skole svekker den enkeltes makt i møte med skolen.

Vi bør høre på tidligere partileder Gro Harlem Brundtland, som i et tilbakeblikk på markedsvendingen på 1980-tallet uttalte følgende: «Valgfriheten måtte også være et sosialdemokratisk anliggende.»⁵⁰

FELLESSKOLEN ELLER FORSKJELLSSKOLEN

Hvis alt var såre vel i den norske skolen, kunne det være korrekt å hegne om den norske fellesskolen. Men skolen lever ikke opp til grunnleggende sosialdemokratiske mål.

Mer enn én av fem ungdommer skårer på det laveste nivået i naturfag. Det vil si «så begrenset naturfaglig kunnskap at den bare kan anvendes i noen få, velkjente

50. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 379.

situasjoner». I matematikk skårer én av fem på det laveste nivået. I lesing skårer den samme andelen gutter på nivået under det som skal til for å «bidra effektivt og produktivt i livet». ⁵¹

Det største problemet i den norske skolen finner vi imidlertid ikke gjennom de internasjonale testene, men i antallet som faller fra i den videregående opplæringen. Så mange som 40 prosent av elevene fullfører ikke innen fire år, og én av fem fullfører ikke innen sju. ⁵² Antallet som faller fra, har vært relativt stabilt, men jevnt stigende de siste ti årene. På yrkesfagene er det virkelig alvorlig. 45 prosent fullfører ikke i løpet av sju år, og det har skjedd en betydelig forverring siden 2003. ⁵³ Til sammenlikning faller rundt 25 prosent av yrkesfagelevne i Sverige og Danmark fra. ⁵⁴

Andreas Schleicher, leder for de internasjonale PISA-undersøkelsene, sier følgende om forskjellene: «I Norge er det ikke så store forskjeller på skolene, men det store problemet er at det er enorme forskjeller på elevenes prestasjoner på den enkelte skole.» Han mener at den norske skolen svikter de svakeste, barn av innvandrere, skoletapere og dem som faller utenfor. ⁵⁵

Fravær i yrkesfagene er et komplisert fenomen. ⁵⁶ Mange ungdommer føler at de møter en skole som ikke er til-

51. OECD (2013). *Results from PISA 2012. Norway*.

52. Bäckman, Olof m.fl. (2011). *Dropping out in Scandinavia – Social Exclusion and Labour Market Attachment among Upper Secondary School Dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden*.

53. Bäckman, Olof m.fl. (2011).

54. Sammenlikningen er ikke helt rettferdig. Flere starter ikke på skolen i spesielt Danmark. Det er imidlertid ikke nok til å forklare Norges høye frafallstall.

55. NRK.no (2013). «PISA-sjefen mener norsk skole har et stort, skjult problem».

56. Markussen, Eifred og Idunn Seland (2012). Å redusere *bortvalg – bare skolens ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010-2011*.

passet deres behov. Noen slutter fordi de har muligheter utenfor skolen, som en plass i arbeidslivet. Det er likevel færre av dem i Norge enn i våre naboland.⁵⁷ Andelen 15-til 19-åringer som verken er i arbeid eller i utdanning, er større i Norge. Mange slutter fordi de føler at situasjonen ikke kan bedres. Det er bedre å gi opp – selv om alternativene ikke er der. De slutter i maktesløshet. Det er naturlig å anta at dagens skole produserer sinte, hvite menn og frustrert minoritetsungdom. De finner andre, mindre gunstige fellesskapsarenaer for å føle mestring og bli respektert og anerkjent.

Det er ikke bare de svakeste som ikke finner seg til rette i den norske skolen. Også de med svært gode evner har utfordringer. PISA-undersøkelsene viser at vi har få elever med gode resultater. Andelen som gjør det spesielt godt i matematikk, er under snittet. Det er merkelig med tanke på alle andre forhold som legger til rette for gode skoleprestasjoner i Norge, som trygge hjem, en trygg skole og en kultur for et relativt jevnbyrdig forhold mellom elev og lærer.

Utenlandsk forskning viser at spesielt evnerike barn utgjør omtrent fem prosent av hvert årskull og står for ti til tjue prosent av frafallet. Mange av dem får ikke den støtten de trenger.⁵⁸ Rundt 40 prosent har trivselsvansker, og 20–25 prosent har emosjonelle vansker.⁵⁹ Situasjonen er nok ikke bedre i Norge. En studie gjennomført på norske elever viste at opplevd akademisk og emosjonell støtte fra læreren øker i takt med elevenes karakternivå, men at det

57. Bäckman, Olof (2011). *Dropping out in Scandinavia*, side 34.

58. Aftenbladet (2011). «Hvorfor ender mange begavede barn som bråkmakere?»

59. Hagenes, Tove (2009). *Begavede barn i norsk grunnskole. Hvordan opplever foreldrene barnas og sitt eget møte med skolen?*

ikke gjelder dem med de beste karakterene. De får mindre støtte.⁶⁰ Det er ikke riktig at de flinkeste barna greier seg uansett. De kommer fra alle samfunnslag og trenger skolens støtte for å utvikle seg til autonome voksne.⁶¹

Marianne Aasen, tidligere utdanningspolitisk talskvinne for Arbeiderpartiet, formulerer skolens mål slik: «Alle elever skal bli den beste utgaven av seg selv (...) og utvikle sine egne talenter.»⁶² Dagens norske skole lever ikke opp til Arbeiderpartiets mål.

SKOLEN MÅ GI MAK

Kunnskap gir mennesker ressurser til å være fri i alle fellesskap de inngår i, fra familien til det demokratiske fellesskapet. Om man ikke har kunnskap, kan man ikke stille spørsmål ved verdensbildet man er vokst opp med, orientere seg i samfunnet eller ta aktiv del i demokratiet og arbeidslivet. Vi må ha kunnskap for å være fri til å leve livet vårt som vi vil. En skole som gir folk den nødvendige kunnskapen, er derfor avgjørende for Arbeiderpartiet. Men det er ikke nok.

I alle diskusjonene om hva skolen skal gi den enkelte etter endt utdannelse, er det lett å glemme at skolen i seg selv også er et fellesskap hvor barn og ungdom kan ha mer eller mindre makt over egen hverdag.

Et siste mål for en sosialdemokratisk skolepolitikk er derfor at eleven skal bli hørt. Det samme skal foreldrene. Dette reflekteres i partiprogrammet: «Arbeiderpartiet

60. Idsøe, Ella og Ingunn Størksen (2014). «Evnerike barn og drop out».

61. Hagenes, Tove (2009). *Begavede barn i norsk grunnskole. Hvordan opplever foreldrene barnas og sitt eget møte med skolen?* side 99.

62. Aasen, Marianne (2012). «Privatskole som valgkamptema».

mener at den enkelte skal bestemme over sin egen hverdag. Valgfrihet og medbestemmelse må være en grunnleggende målsetning.»⁶³ Barn er ulike og har ulike behov. Derfor må læringen tilpasses den enkelte. Skolen skal gi hver elev mulighet til å utvikle seg til et voksent og selvstendig menneske. Da må elevens styrker og svakheter bli tatt på alvor.

Makten den enkelte har over egen skolehverdag, kan forklares med begrepsparene til den tyske samfunnsviteren Albert Hirschman (1915–2012): «voice» og «exit», eller *stemmemakt* og *valgmakt*.⁶⁴ Hirschman mente at å heve stemmen og å forlate bordet er to grunnleggende handlingsvalg som preger ethvert menneskelig fellesskap. Er man ikke fornøyd med servicen man mottar i butikken, kan man bruke «voice» ved å rope på sjefen og diskutere seg fram til bedre behandling, eller man kan velge «exit» og ta med pengene til butikken ved siden av. Man kan bruke stemmemakt og valgmakt for å få det som man vil.

Arbeiderpartiet har i hele sin historie kjempet for å øke folks stemmemakt. Arbeiderpartiets fremste kampsak etter at partiet ble stiftet på slutten av 1800-tallet, var at alle skulle få stemmerett. Andre viktige eksempler er arbeidet for kollektive lønnsforhandlinger og arbeidernes medbestemmelse i bedriften.

I skolen har institusjoner som elevdemokrati, foreldresamtaler og individuell oppfølging blitt innført for å øke den enkeltes mulighet til å påvirke situasjonen sin. Men hvem benytter seg av makten?

63. Arbeiderpartiet (2013a). *Vi tar Norge videre. Arbeiderpartiets partiprogram 2013–2017*, side 18.

64. Hirschman, Albert O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*; Le Grand, Julian (2007). *The other invisible hand*.

MIDDELKLASSENS SKOLE

Makten i skolehverdagen er ikke jevnt fordelt. Foreldre med høy utdanning er mer aktive på vegne av egne barn. De aktive får naturligvis til flere endringer, men makt og innflytelse handler ikke bare om aktivitet.

Å påvirke skolesituasjonen enten gjennom direkte kontakt med skolen eller gjennom den demokratiske prosessen er også en ferdighet. Noen har større evner enn andre til å få sin stemme hørt i den offentlige debatten. Det er gjerne de samme foreldrene som er aktive i Foreldrerådets arbeidsutvalg (FAU), som kan legge press på lærere og skoleledelse gjennom foreldresamtaler og annen direkte kontakt. Påvirkning er middelklassens spill. Sosiologer vil si at man «snakker samme språk». Barn av foreldre uten denne kunnskapen eller språket taper i kampen om skolehverdagens utforming.

Ivar Morken ved Universitetet i Oslo har sett på norske skolevalg og gir støtte til antakelsen om at stemmemakten er skjevt fordelt. Han skriver følgende: «(...) de foreldrene som har søkt skolebytte synes å være opptatt av et lokalt demokratisk underskudd. Mange opplever at de ikke lykkes med å nå fram til rektorer, til FAU ved lokale nærskoler eller til andre lokale ressurspersoner.»⁶⁵ Lokalt demokratisk underskudd er en pen formulering for at den enkelte mangler stemmemakt til å påvirke egen situasjon.

Et annet tegn på det demokratiske underskuddet er at minoritetsspråklige elever og deres foreldre klager betydelig mindre på mobbing. Det er særlig problematisk med tanke på at det er på skoler med høy andel minoritetsspråklige at det forekommer mest mobbing.⁶⁶

65. Morken, Ivar (2010). «Myter om skolebytte».

66. «Skolens utfordringer». I: Meld. St. 6 (2012-2013).

De som har størst behov for at skolen passer på dem, får ikke den hjelpen de trenger. Ikke alle blir hørt.

FLYTTING SOM VALGMAKT

Noen foreldre er aktive og har de ferdighetene som trengs for å påvirke. Men de har enda mer å by på, noe skolene er interessert i, nemlig antatt flinke barn. Flinke barn er en maktfaktor som kan styrke stemmemakten.

Det er nemlig ikke så enkelt som at det å bruke stemmemakt og valgmakt er strategier som utelukker hverandre. Trusselen om å forlate bordet kan styrke ens forhandlingsposisjon, i alle fall om man har noe som forhandlingspartneren er interessert i. Selv om det å heve stemmen ofte er den beste måten å gi konstruktiv kritikk på, er også det å forlate bordet et tydelig signal om at man ikke er fornøyd. Det er i all hovedsak slik markedet fungerer. Når det er en butikk ved siden av som man kan velge å gå til i stedet, kan man med større kraft etterspørre bedre tjenester. Om butikken ikke tilpasser seg kundenes behov, går den konkurs. En ny butikk som makter å tilpasse seg kundenes behov, tar over.

I skolen er valgmakten imidlertid svært begrenset. Eleven skal gå på den skolen vedkommende blir plassert på, og kan ikke bytte. I noen kommuner, som Oslo, har man åpnet for fritt skolevalg innenfor den offentlige skolen, men det gjelder fortsatt et fåtall av kommunene, og ordningen er innført av borgerlige partier. På nasjonalt nivå er det åpnet for private skoler, men de mottar ikke støtte på lik linje med de offentlige skolene. Det er derfor kun et svært lite mindretall av elevene som går på private skoler.

Likevel er det noen som sikrer seg valgmakt. De som har mye penger, kan flytte til den skolekretsen som gir best tilbud til barna. Finn.no, den største portalen for å kjøpe og selge eiendom, har tilpasset tjenesten sin til det behovet. Her kan man dele boligsøket inn etter skoletilhørighet. Aftenposten fortalte i 2012 om prospekter som gjøres mer attraktive ved å ha «Jar skolekrets» på forsiden.⁶⁷ At Jar skole ligger på toppen av de nasjonale prøvene, er ikke lenger bare gunstig for barna som bor der, det øker også verdien på foreldrenes bolig.

En studie av økonomene Jon Fiva og Lars Kirkebøen viser at informasjon om skolens kvalitet påvirker folks flyttemønster. Prisene for boliger i en skolesektor hvor skolen kommer ut litt over snittet, økte med to–tre prosent sammenliknet med boliger i sektorer hvor skolen lå litt under snittet. Jo bedre skolene gjør det, jo mer øker boligprisene i området rundt.⁶⁸

Kjøpesterke foreldre kan påvirke barnas skolehverdag på en mye mer direkte måte enn andre. Ved siden av å betale for en privat skole om de ønsker det, kan de flytte til den skolekretsen de antar gir best resultater på sikt.

Det norske skolesystemet er verken tilpasset de sterke eller de svake. Spesielt sliter vi med å gi dem med minst ressurser nok kunnskap. En stor andel av elevene i yrkesfag faller fra, og muligheten til å påvirke egen skolesituasjon er skjevfordelt. Kan vi hente erfaringer fra andre land for å få en skole som i større grad innfrir sosialdemokratiske mål?

67. Aftenposten (2013a). «Kjøper husene der skolene er best».

68. Fiva, Jon H. og Lars J. Kirkebøen (2011). «Information Shocks and the Dynamics of the Housing Market».

MAKTEN TIL Å VELGE

Andre land har gjort mer for å øke den enkeltes valgfrihet. Da velferdsstaten fikk kritikk på 1970- og 80-tallet, valgte Sverige en annen løsning enn vi gjorde.

På slutten av 1980-tallet ble den svenske befolkningen spurt om hvilke sfærer de følte de kunne utøve makt i. De svarte at de hadde mer makt i relasjoner hvor de opererte som aktører på et marked, enn de hadde når de mottok velferdstjenester som skole, helse og eldreomsorg.⁶⁹ Mange følte avmakt i møte med velferdssystemet og rapporterte om arroganse i mottakerapparatet.

På 1970-tallet var muligheten til å velge tilbyder i velferdsstaten liten både i Sverige og Norge. Svenske og norske kvinner kunne for eksempel ikke velge hvilket sykehus de ville føde på. På svenske sykehus ble gravide kvinner møtt av jordmødre med sterk tro på egen profesjon. De kommende foreldrene hadde liten innflytelse på hvordan fødselen skulle foregå. Mødrene ble tvunget til å føde liggende og fikk ikke lov til å røre sitt nyfødte barn eller seg selv nedentil. Rett etter fødselen ble barnet tatt fra moren. Siden det ikke var lov til å bytte sykehus, hadde ikke kvinnene annet valg enn å motta tjenesten. Mange var misfornøye. De hadde verken stemme- eller valgmakt.

På Ystad sykehus utenfor Malmö adopterte de imidlertid en teknikk fra Paris. Her hadde de kommende og nybakte mødrene større innflytelse. De skulle få føde på egne betingelser. Ryktet spredte seg snart over Sverige. Etter hvert tok mødrene i bruk de nødvendige midlene, som å oppgi falsk bostedskommune, for å få føde ved Ystad sykehus selv om de risikerte å måtte betale hele behandlingen om

69. Petersson, Olof (1989). *Makten i det öppna samhället*.

de ble tatt. Myndighetene kunne ikke stå imot presset og ble tvunget til å åpne for fritt sykehusvalg, og på midten av 80-tallet utgjorde kvinner fra andre distrikter nesten 50 prosent av fødslene på Ystad sykehus. For ikke å måtte legge ned egne fødeavdelinger ble de andre sykehusene tvunget til å adoptere den nye praksisen.⁷⁰

Den umiddelbare konsekvensen av valgfrihet i sykehussektoren er at borgerne har mer makt over møtet med velferdsstaten. I Norge har vi innført noe valgfrihet. For eksempel kan du velge din egen fastlege. Framfor å være fullstendig i hendene på legen kan du i større grad kreve en behandling som er mer i tråd med dine behov. Innfrir ikke legen, kan du ta med deg behovene til en annen lege. Før var det umulig. I dag framstår det som en naturlig rettighet.

Valgfriheten løser det demokratiske underskuddet som oppstår når politikernes myndighet er langt unna den enkelte borgers møte med helsevesenet. Den svenske statsviteren Bo Rothstein kaller dette møtet for «demokratiets sorte hull».⁷¹ Selv om politikerne ønsker at den enkelte av oss skal få best mulig behandling, kan lover og forskrifter gjøre lite for å oppnå målet. Når alle kan velge sin egen fastlege, flytter man noe av makten fra legen til pasienten, og den enkelte pasient står sterkere i møte med systemet. Det er for eksempel ikke alle leger som har forståelse for homofiles situasjon. Ikke alle leger har forståelse for at en kvinne ønsker å ta abort. I dag er minoritetsgrupper som homofile aktive brukere av valgfriheten.

70. Rothstein, Bo (1998). *Just institutions matter: The moral and political logic of the universal welfare state*, side 188–192.

71. Rothstein, Bo (1994). *Vad bör staten göra. Om välfärdsstatens politiska och moraliska logik*.

TILLIT TIL LÆRERNE

Det samme demokratiske underskuddet finner vi i skolen. Det er en illusjon å tro at politikerne har kontroll over hvordan den enkelte elev møter skolen. Likevel har politikerne de siste tjue årene gjort mye for å styrke den enkelte elevs rettigheter og makt i skolen.

Styringsiveren har en pris i form av strengere kontrollregimer og økte rapporteringskrav. På skolene i Sandefjord skal lærerne krysse av for 70 mål per elev to ganger i året, noe som i januar 2014 førte lærere og foreldre ut i fakkeltog mot det de anså som vettløs målstyring.⁷² Sandefjord er ikke et unikt tilfelle.

Leder av Lektorlaget, Gro Paulsen, sier at: «(...) arbeidsforholdene i skolen er blitt mye dårligere for læreren som fagperson. Lærerne sliter seg ut på meningsløse øvelser. Alle dokumentasjonskravene stjeler tid og virker fremmedgjørende på både elever og lærere.»⁷³ Paulsen forteller at flere lærere slutter i den offentlige skolen. Statistikken gir henne rett. Bare litt over halvparten av utdannede lærere jobber i skolen. Hver tredje nye lærer slutter i løpet av noen år.⁷⁴ Paulsen forteller at flere søker seg til det private: «Ved private skoler er det ofte mindre problemer knyttet til krav om byråkratisering. Skolene betaler ikke vesentlig høyere lønn, men konkurrerer på at lærerne blir verdsatt faglig.»

Skal vi tro lærerne, må politikerne gi den enkelte skoleleder og lærer mer tillit. De må i større grad kunne utforme skolehverdagen slik de mener er best, også i den offentlige skolen. Denne modellen finner støtte i forskningen. Det

72. Lerø, Magne (2014). «Vettløs målstyring».

73. Lektorbladet (2013). «Juss trumfer fag i skolen».

74. Aarre, Ane (2013). «Difor mister vi nye lærarar».

finnes ingen enkelt pedagogisk profil som politikerne bør innføre på alle skoler. I stedet gjør skoler som gjennomfører sin pedagogiske profil med iver, det bedre enn andre skoler. Det viktigste er ikke hvilken pedagogisk modell man bruker, men at lærere og skoleledelsen tror på den de har.⁷⁵

Kunnskapsdepartementet har omtalt dette som styringsparadokset: Det politikerne «kan påvirke lettest, har liten effekt på skolerresultater, mens det som har størst effekt på skolerresultater, er det vanskelig å påvirke gjennom statlige virkemidler».⁷⁶ Å gi den enkelte skole og lærer mer tillit til å utforme skolehverdagen slik de mener er best, er ikke å gi opp den politiske styringen. Det er å drive politikk der den fungerer.

Å gi fra seg ansvar er ikke lett, særlig ikke for politikere som vil vise handlekraft. Arbeiderpartiet er likevel nødt til å lytte til forskningen og være tøffere i møte med populistiske utspill om å bedre den enkelte skole. Partiet bør ta grep som tillater fagfolk å være fagfolk. Avstanden mellom politikerne og den enkelte skole er for stor til å at den enkelte elev kan styrkes ved detaljregulering.

MER VALGMAKT I SKOLEN

Det demokratiske underskuddet gjør at eleven er sårbar i møte med læreren og skolen. Hva om vi gir læreren og skolene tillit, og eleven havner på en skole som ikke passer dens behov?

For å styrke elevens posisjon har svenskene fulgt samme modell som i helsesektoren. De har gitt den enkelte

75. Møller, Jorunn (2006). «Skoleledelse som forskningsfelt».

76. Kunnskapsdepartementet (2013). «Myten om pengenes makt».

mulighet til å velge. I 1992 innførte den borgerlige regjeringen i Sverige en såkalt «friskolereform». Den var radikal for sin tid. Her ble private aktører sidestilt med de offentlige. I Sverige finansieres private skoler på samme måte som de offentlige så lenge de sier fra seg muligheten til å ta skolepenger og velge hvilke elever som får gå på skolen. Til tross for mye debatt har Socialdemokraterne siden sluttet opp om reformen.

Arbeiderpartiet hadde også en «frihetsdebatt» på 1980-tallet. I likhet med svenskene ble statens potensielle frihetsreduserende funksjon satt under lupen. «Vi skal ikke lukke øynene for at den sterke utbyggingen av offentlig sektor også kan ha skapt følelser av maktesløshet og frihetsberøvelse. Virkemidlene kan ha overlevet seg selv», sa Brundtland.⁷⁷ Med god hjelp av Einar Førde og Thorbjørn Jagland tok partiet på 1980-tallet flere steg i retning av mer frihet til den enkelte, og som Førde formulerte det: «Det kan bety litt mindre likhet, men det er ein billig pris for større mangfald og fridom.»⁷⁸

Arbeidet med å modernisere Arbeiderpartiet ble til en nødvendig nyorientering. Men lite ble gjort med fellesskolen. I dag bør vi stille spørsmål ved om «måten vi har organisert utdanning på til nå, vil passe inn i det nye samfunnet der folk kan og vil stille enda større krav til utfoldelsesmuligheter og valgmuligheter», slik Brundtland gjorde.⁷⁹

Kan mer valgfrihet for elevene og de som driver skole, ha en positiv virkning? Mer frihet lokalt vil utvilsomt være en demokratisering som gir den enkelte mer makt.

77. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 398.

78. Sejersted, Francis (2005). *Sosialdemokratiets tidsalder*, side 413.

79. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 398.

Foreldre og elever vil kunne bytte skole om de ikke er fornøyd med førstevalget.

I Arbeiderpartiet viser man liten forståelse for et slikt demokratiargument. I partisammenhenger blir friere skolevalg aldri diskutert som et gode. Enhver reform har ulemper. De svenske erfaringene vitner ikke om noen entydig suksess. Men hva er partiet redd for? Bør vi ikke anerkjenne de positive sidene og så veie dem opp mot de negative konsekvensene?

SKREKKEKSEMPEL SVERIGE

Trond Giske, som i dag er skolepolitisk talsperson i Arbeiderpartiet, viser ofte til internasjonale tester. Siden 2006 har Norge sett en forbedring. Siden 1990-tallet har Sverige sett fallende resultater. Giskes budskap er klart: Om vi slipper til flere friskoler drevet av private, risikerer vi å gjøre den norske skolen dårligere.

PISA-resultatene viser at den svenske skolen ikke har utviklet seg godt de siste tjue årene. Men å si noe om virkningen av mer valgmakt i Sverige krever mer dypdykk i materien enn å vise til noen enkle tendenser på PISA-prøvene.

De svenske økonomene Anders Böhlmark og Mikael Lindahl har forsket på friskolereformen i flere år. Forsknningen deres gir ikke støtte til Giskes påstander. I likhet med flere andre studier viser de at elever i kommuner som har flere friskoler, får bedre karakterer.⁸⁰ Om friskoleandelen i

80. Ahlin, Åsa (2003). *Does school competition matter? Effects of a Large scale School Choice Reform on Student Performance*; Böhlmark, Anders og Mikael Lindahl (2008). *Does School Privatization Improve Educational Achievement? Evidence from Sweden's Voucher Reform*; Björklund, Anders m.fl. (2005). *The market comes to education in Sweden: An evaluation of Sweden's surprising*

en kommune øker med 10 prosent, får elevene 3–4 prosent bedre karakterer i slutten av grunnskolen. Resultatene er ikke overveldende positive, men heller ikke trivielle.⁸¹

Forskningsresultatene har møtt flere innvendinger. Én er at private skoler etablerer seg i de kommunene hvor det er lettest å få gode resultater. Det kan forklare hvorfor forskerne finner positive resultater. Forskerne kontrollerer derfor for både størrelsen på og trekk ved elevpopulasjonen, for eksempel foreldrenes utdanningsnivå. De positive effektene forsvinner ikke av den grunn.

En annen innvending er at flere private skoler i en kommune hever nivået siden de private skolene har flere ressurser. Den positive effekten skyldes i så fall at friskolene er blitt gode på bekostning av den offentlige skolen. Men heller ikke det er tilfelle. Elevene i offentlige skoler gjør det bedre om kommunen har flere friskoler.⁸² Forskerne mener at økt konkurranse ser ut til å skjerpe alle, og at konkurransen gir elevene økt stemme- og valgmakt. Når de offentlige skolene er redde for at elevene skal bruke sin valgmakt og gå til den private skolen, gjør de en ekstra innsats for å øke kvaliteten og tilpasse skolen til elevenes behov. Flere private skoler øker altså elevenes stemmemakt også i de offentlige skolene.

school reforms; Bergström, Fredrik og Mikael Sandström (2005). «School vouchers in practice: Competition will not hurt you»; Sahlgren, Gabriel (2011). «Schooling for Money: Swedish Education Reform and the Role of the Profit Motive».

81. Böhlmark, Andreas og Mikael Lindahl (2012a). *Independent Schools and Long-Run Educational Outcomes – Evidence from Sweden's Large Scale Voucher Reform*.

82. Böhlmark, Andreas og Mikael Lindahl (2012b). *Har den växande friskolesektorn varit bra för elevernas utbildningsresultat på kort og lång sikt?*

En tredje innvending er at de positive resultatene ikke speiler kvaliteten på skolene, men at flere private skoler fører til karakterinflasjon. Den svenske økonomen Jonas Vlachos har påvist at mange skoler i Sverige gir bedre karakterer til elevene enn de får på nasjonale prøver.⁸³ Det er rimelig å anta at økt konkurranse presser skolene til å gi bedre karakterer for å tiltrekke seg flere elever. Det kan hende at skoler i kommuner med mange friskoler gir bedre karakterer uten at det sier noe om kvaliteten på skolen.

Det er imidlertid lite trolig at det er karakterinflasjon som forklarer de positive effektene av økt valgfrihet. Vlachos viser at det kun er en liten del av inflasjonen som kan tilskrives konkurransen.⁸⁴ Det er heller ikke påvist noen forskjeller mellom friskoler og offentlige skoler. Böhlmark og Lindahl forsøker dessuten å kontrollere for karakterinflasjon ved å studere effekten av friskoler på karakterer i ulike fag med og uten nasjonale prøver. Siden det bør være enklest å manipulere karakterene i de fagene som ikke har nasjonale prøver, burde man se større effekter av friskoler der. Forskerne finner ingen slik variasjon.

Et annet tegn på at karakterene speiler noe reelt, er at de positive effektene holder seg over tid. Flere elever i kommuner med flere friskoler tar studieforberedende videregående og universitetsutdanning. De studerer også lenger. En økning i antallet friskoler med ti prosent i en kommune gir to prosent høyere sannsynlighet for at elevene starter på studieforberedende videregående, to prosent høyere sannsynlighet for universitetsstudier og øker den totale utdanningslengden med en måned.

83. Vlachos, Jonas (2011). *Betygets värde – en analys av hur konkurrens påverkar betygssättningen vid svenska skolor*.

84. Vlachos, Jonas (2011).

Böhlmark og Lindahl er på ingen måte alene om å finne positive effekter av friskolereformen i Sverige.⁸⁵ Slike studier kan aldri gi full sikkerhet, men det bør være klart at den økende andelen friskoler ikke kan forklare nedgangen i kvaliteten på skolene i Sverige.

Bo Rothstein har presentert en alternativ forklaring på de negative svenske skoleresultatene. Parallelt med økningen i friskoler har Sverige, i likhet med Norge, sett en økning i mistilliten til lærerne, noe som har resultert i en svekket lærerprofesjon. En svensk offentlig utredning fra februar 2014 støtter Rothstein. I et debattinnlegg skriver utredningsleder og professor Leif Lewin at en «første forklaring till reformens misslyckande» var at «lärarna möttes med misstro». Han ser det i sammenheng med at «lärarnas status har försämrats».⁸⁶

Studier på hva som fører til økt motivasjon, gir støtte til Rothstein og Lewin. De tyske økonomene Armin Falk og Michael Kosfeld viser i en kjent studie at når man begrenser og kontrollerer ansatte, så gjør de ikke mer enn det som er nødvendig for å tilfredsstille kontrollen. Dyktige lærere ønsker å bestemme selv hvordan de skal undervise, og slik selvbestemmelse gir bedre resultater.⁸⁷ Det er ikke valgfriheten som er utfordringen i den svenske skolen. Tvert imot kan det se ut til at den svenske og norske skolen står overfor den samme utfordringen: Man har ikke tillit til skolelederne eller lærerne, og gir dem ikke tilstrekkelig frihet.

85. Se fotnote 81.

86. Lewin, Leif (2014). «Kommunaliseringen av skolan är ett mislyckande»; SOU 2014: 5. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*.

87. Rothstein, Bo (2013). «Lärarna måste få tillbaka sin självständighet»; Falk, Armin og Michael Kosfeld (2006). «The hidden costs of control».

Den internasjonale forskningen og tilgjengelige data om norsk og svensk skole gir ikke grunnlag for Arbeiderpartiets og Trond Giskes selvsikkerhet. Å mene noe om erfaringene i Sverige ut fra noen enkle tendenser på PISA-prøvene er ikke å basere politikken på forskning. Det er å bedrive såkalt kirsebærplukking, å velge seg funn som passer allerede vedtatte konklusjoner, og ignorere andre.

Framfor å fastslå at Sveriges privatskoleeksperiment ikke er veien å gå for den norske skolen, bør Arbeiderpartiet gjennomføre en runde selvransakelse og spørre seg om mål og virkemidler for den norske fellesskolen er gode nok.

Arbeiderpartiet har lang tradisjon for å forholde seg til det den beste forskningen viser. I partiprogrammet står det at «Arbeiderpartiet vil ha en kunnskapspolitikk der vi gjør det vi vet virker, som er basert på ledende nasjonal og internasjonal forskning».⁸⁸ Det er en av grunnene til at Arbeiderpartiet er mitt parti. Men i skolepolitikken råder de ideologiske skylappene.

DEN DELTE BYEN

Arbeiderpartiet bør ikke kopiere den svenske eller andre modeller. I stedet bør man bruke erfaringene fra Sverige og andre land kritisk til å utforme en enda bedre skolepolitikk. For verken Sveriges eller andre lands erfaringer med friere skolevalg og private skoler er noen ubetinget suksess. I en stor kunnskapsgjennomgang fra 2010 konkluderer OECD (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og

88. Arbeiderpartiet (2013a). *Vi tar Norge videre. Arbeiderpartiets partiprogram 2013–2017*, side 22.

utvikling) med at resultatet av et friere skolevalg avhenger av hvordan man utformer systemet.⁸⁹

Arbeiderpartiets talsmenn har rett i at «når bruken av private skoler øker, øker også de sosiale forskjellene mellom skolene», som partiet skriver på nettsiden sin.⁹⁰ I en reportasje i Brennpunkt på NRK ble svakhetene ved den svenske skolemodellen vist fram.⁹¹ På den offentlige Ronna skole i en av Stockholms forsteder går det nå utelukkende elever med et annet morsmål enn svensk selv om det er flere med svensk som morsmål som kretser til skolen. Framfor å gå på nærskolen, tar de majoritetsspråklige bussen til en skole lenger unna.

Skal vi legge til rette for flere valgmuligheter i den norske skolen, må vi unngå etnisk delte skoler. Skolen skal ikke bare lære elevene pensum. Den skal også være en arena hvor folk fra ulike samfunnslag med ulike bakgrunner møter hverandre.⁹² Bare slik kan vi «forberede elevene på aktiv og demokratisk deltakelse i et stadig mer mangfoldig samfunns- og arbeidsliv», som det står i partiprogrammet til Arbeiderpartiet.⁹³

Målet med fellesskolen handlet i første omgang om å utjevne økonomiske og sosiale klasseforskjeller. Direktørsonn og arbeidersonn skulle gå på samme skole. I dag står vi overfor nye utfordringer. Antallet nye nordmenn er stigende. Det har gitt oss en ytterligere begrunnelse for

89. Waslander, Sietske m.fl. (2010). *Markets in Education: An Analytical Review of Empirical Research on Market Mechanisms in Education*.

90. Arbeiderpartiet (2013b). «Privatskoler».

91. Brennpunkt (2013). «Et skoleeksempel».

92. Walzer, Michael (1983). *Spheres of Justice: A defence of pluralism and liberalism*.

93. Arbeiderpartiet (2013a). *Vi tar Norge videre. Arbeiderpartiets partiprogram 2013–2017*, side 23.

fellesskolen, nemlig at de med foreldre fra andre land også skal inkluderes i den samme skolen.

Men er den norske fellesskolen så mye bedre enn den svenske til å samle elever med ulik bakgrunn? Øst i Oslo finner man Furuset skole. 85 prosent av elevene har et annet morsmål enn norsk. Et kvarters gåtur unna ligger Gran skole, hvor kun tre prosent har norsk som morsmål. Tar man t-banen til den andre siden av byen, finner man Midtstuen. Her har kun sju prosent et annet morsmål. Totalt 16 av Oslos 125 grunnskoler har nesten utelukkende elever med annet morsmål enn norsk, og på 54 av skolene gjelder det et flertall av elevene.⁹⁴

Hovedforklaringen er ikke at Oslo-skolen tillater valgfrihet mellom skolene. Forklaringen er at «fellesskolen» i realiteten betyr at barna går på den skolen som er nærmest der de bor. Skolens sammensetning henger tett sammen med nærområdets. Furuset i bydel Alna er dominert av innvandrere og folk med lav inntekt. I bydel Vestre Aker, hvor Midtstuen ligger, bor det få innvandrere. Medianinntekt er det mest brukte målet for å si noe om inntektsfordelingen, og i Vestre Aker er medianinntekten for husholdninger med barn under 18 år nesten en million kroner, sammenliknet med 600 000 i Alna.⁹⁵

Sett fra storbyene er Arbeiderpartiets mål om en fellesskole hvor «barn og unge fra forskjellige samfunnslag møtes», ikke en realitet.⁹⁶ For Oslos vedkommende har den heller aldri vært det. Ei heller bidrar den norske skolen i tilstrekkelig grad «til å motvirke skiller og motsetninger

94. Utdanningsetaten (2013). «Elever med et annet morsmål enn norsk og samisk i grunnskolen i Oslo – skoleåret 2012/2013».

95. Oslo kommune (2013). «Inntektsstatistikk for Oslo 2011».

96. Arbeiderpartiet (2013a). *Vi tar Norge videre. Arbeiderpartiets partiprogram 2013–2017*, side 23.

i samfunnet», slik målet er i partiprogrammet.⁹⁷ Fortsatt påvirker foreldrenes utdanning hvordan elevene gjør det på skolen. Sannsynligheten for å ta høyere utdanning er fem ganger høyere om man har foreldre med høy utdanning enn om man har foreldre med lav utdanning. Det handler ikke bare om ulike interesser. I snitt går disse elevene ut med en hel karakter høyere gjennomsnitt ved endt grunnskole.⁹⁸

Kan valgfrihet brukes til å oppnå fellesskolens idealer i større grad enn i dag? Hvordan kan vi sikre at den enkelte forelder og elev tar gode valg? Hvordan kan vi sikre en fornuftig fordeling av elever på ulike skoler? Forskningen gir ingen entydige svar. Likevel kan man peke ut tre viktige kriterier: Skolene må møte de rette insentivene, foreldre og elever må ha tilstrekkelig informasjon til å ta gode valg, og valgene må ikke gjøre situasjonen dårligere for dem som ikke velger.

SMARTE INSENTIVER

For at valgmakten til elevene skal resultere i stemmemakt og bedre kvalitet på skolene, er finansieringen av skolene nødt til å følge eleven. Elever som drar, tar med seg finansieringen. Om skolene ikke finansieres slik, har ikke eleven noen penger å true med, og da blir eleven bare ett problem mindre for skolen.

Finansieringsmodellen skaper likevel en utfordring. Om hver elev gir like høy inntekt til skolene, vil skolene tjene på å tiltrekke seg de elevene som er billigst i drift. Skolene

97. Arbeiderpartiet (2013a).

98. Vassli, Ola (2013). «Vikarposten: Individuelle egenskaper: Hvilke elever skårer høyest på de nasjonale prøvene?»

kan skumme fløten ved å tilpasse inntaket til de billigste elevene. Eller som Kunnskapsdepartementet skriver: «(...) tildelingskriterier som fordeler ressurser mellom skoler (eller kommuner) etter antall elever, men uten å kompensere for forskjeller i elevenes sosioøkonomiske bakgrunn, kan forsterke allerede eksisterende resultatforskjeller mellom skolene.»⁹⁹

Skolene vet at barn fra øvre middelklasse greier seg med mindre lærerkrefter enn barn med innvandrerforeldre. Motivet for å tiltrekke seg de mest ressurssterke elevene trenger ikke være egoistisk, men stammer fra et ønske om å frigjøre ressurser til blant annet bedre undervisning og flere klasseseturer. En modell hvor alle bringer med seg like høy inntekt, gir større stemmemakt til de elevene som gjør det best med minst lærerressurser. Vi får en skole tilpasset de ressurssterke, slik det ser ut til at vi allerede har.

Men om ressurskrevende elever fører med seg mer penger, kan effekten motvirkes. Oslo prøver allerede ut et slikt system, og Nederland har gjennomført det i en renere form. Nederland har lang erfaring med fritt skolevalg. Friheten til å velge skole er faktisk nedfelt i Grunnloven.¹⁰⁰ Elever med minoritetsbakgrunn bringer med seg nesten dobbelt så mye penger som andre. Elever fra lavinntektsfamilier tilfører 25 prosent mer.¹⁰¹ Det er få gode studier av effekten, men det kan likevel være verdt å forsøke en slik modell fordi den gir både minoritetsspråklige og elever fra ressursvake hjem en sterkere stemme- og valgmakt

99. Kunnskapsdepartementet (2011). «Rettferdig og effektiv finansiering av skolen».

100. Patrinos, Harry A. (2010). *Private Education Provision and Public Finance: The Netherlands*.

101. Rothstein, Bo og Paula Blomqvist (2000). *Välfärdsstatens nya ansikte. Demokrati och marknadsformer inom den offentliga sektorn*, side 106.

i skolen.¹⁰² Modellen vil være spesielt viktig på barne- og ungdomsskolen, og den kan også brukes innenfor et system uten fritt skolevalg.

I den videregående skolen er det en annen faktor som også kan brukes til å utløse ulik finansiering, nemlig karakterene man går ut med fra ungdomsskolen. Det er en klar sammenheng mellom resultatene i ungdomsskolen og videregående.¹⁰³ Det betyr at skoler som tiltrekker seg elever med dårlige karakterer fra ungdomsskolen, har en mye vanskeligere jobb enn dem som tiltrekker seg elever som har gjort det godt.

Den foreslåtte finansieringsordningen kan gi økte læremidler til de videregående skolene som har den vanskeligste jobben. Det vil spesielt yrkesskolen tjene på siden det er her de med dårligst karakterer starter.¹⁰⁴ Det vil gjøre det mulig med mer individuelt tilpasset opplæring rettet mot de svakeste, og det vil sikre en bedre utstyrsparke på yrkesskolene. Kombinert med økt spillerom for den enkelte skole og lærer kan det bidra til å redusere det høye frafallet på yrkesfag.

Selv i et system som tillater fritt skolevalg og skoler drevet av private, kan politikerne bestemme hvordan finansieringen skal fungere. Ved å oppjustere hvor mye ekstra inntekter de ressurskrevende elevene fører med seg, kan man tilpasse gulroten slik at skolene vil ønske å tiltrekke seg dem. En slik ordning vil bidra til å sikre at ressursvake elever får så god oppfølging som mulig, noe som trolig vil kunne redusere forskjellene i den norske skolen.

102. Leuven, Edwin m. fl. (2007). «The Effect of Extra Funding for Disadvantaged Pupils on Achievement».

103. Hernes, Gudmund (2010). *Gull av gråstein: Tiltak for å redusere frafall i videregående opplæring*.

104. Hernes, Gudmund (2010).

MER INFORMASJON

For at foreldre og elever skal kunne ta relativt veloverveide valg om hvilken skole de ønsker å bruke, må de ha informasjon. Et problem i mange land med frie skolevalg er at elever og foreldre ikke har tilstrekkelig informasjon om skolenes kvalitet. Det gjør at mange tar valg basert på ryktebørsen eller ytre kjennetegn, som antallet hvite foreldre med Mercedes som kjører barna til skolen.¹⁰⁵

Nasjonale og internasjonale prøver kan bøte på problemet, men også de kan være mangelfulle. Arbeiderpartiet ønsker derfor å unnlate å «offentliggjøre resultater som bidrar til en rangering av skolene». Partiets posisjon er at «med et for ensidig fokus på resultatene på disse prøvene kan man lett komme i en situasjon der de nasjonale prøvene blir et mål heller enn et hjelpemiddel for å oppnå mer tilpasset opplæring».¹⁰⁶

Ingen informasjon er noen gang god nok, og all informasjon vil nødvendigvis gi et ensidig bilde av virkeligheten. Men er det bedre at elever og foreldre ikke får informasjon i det hele tatt? Bør ikke myndighetenes rolle være å bidra til å skaffe informasjon på et bredere sett av indikatorer? For eksempel kan man undersøke om elevene trives, om de har en følelse av medbestemmelse, om mange faller fra, og om skolene løfter den enkelte elev – og publisere resultatene.

For å øke valgmakten til den enkelte er det helt nødvendig at myndighetene legger til rette for at foreldre og elever har god informasjon om skolene. Både Storbritannia og USA har gode erfaringer med målrettede satsinger.

105. Rothstein, Bo og Paula Blomqvist (2000). *Välfärdsstatens nya ansikte*, kapittel 3.

106. Arbeiderpartiet (2013c). «Et virkemiddel for kvalitet».

I Boston bidro en slik satsing overfor spesielt fattige familier til at mer enn seks av ti valgte en skole utenfor eget distrikt, sammenliknet med én av ti andre steder.¹⁰⁷ Det er ikke et mål i seg selv at elever velger en annen skole enn den de er plassert på, men erfaringene fra Boston viser at myndighetene kan bidra til at enkeltfamilier får bedre informasjon slik at de kan ta gode valg.

I Nederland bruker myndighetene store ressurser på å undersøke kvaliteten på skolene. Etter at en meningsmåling viste at ni av ti ønsket mer informasjon, gjøres resultatene tilgjengelig for offentligheten. Rundt 200 skoleinspektører foretar mer enn 10 000 skolebesøk årlig. Resultatene blir brukt av myndighetene til kvalitetsforbedrende tiltak og til å opplyse folk om kvaliteten på skolene.¹⁰⁸

Hvis foreldre og elever får ta godt informerte valg, øker også motivasjonen deres. Erfaringer fra andre land viser at de som velger bort skolen de er plassert på, ofte er mer fornøyd med valget, og at de ofte velger seg til bedre skoler.¹⁰⁹

NYE SKOLEKRETSER

Både i norsk og internasjonal debatt har det vært en utbredt bekymring for «hvit flukt», og for at friere skolevalg kan bidra til at hvite forlater skoler som domineres av minoritetsspråklige. I Oslo, som er en delt by, har valg mellom offentlige skoler vært tillatt siden 1997. Det er en god test på hvordan elever og foreldre velger. Om det er slik at

107. Hirsch, Donald (1994). *School: a matter of choice*.

108. Patrinos, Harry A. (2010). *Private Education Provision and Public Finance: The Netherlands*, side 9–10.

109. Shumov, Lee m. fl. (1996). «School choice, family characteristics, and home-school relations».

foreldre og barn utelukkende velger skole på grunnlag av etnisk bakgrunn, vil det være god grunn til bekymring.

Ivar Morken har studert skolevalg i Groruddalen, hvor det er en høy forekomst av elever med annet morsmål enn norsk. Han viser at skolebyttene motiveres av en rekke forhold. Noen ganger begrunnes skolevalg med at eleven ikke kommer godt overens med skolemiljøet eller læreren. De fleste bytter imidlertid fra én flerkulturell skole til en annen etter elevens eget ønske.¹¹⁰

Det kan se ut til at den skjeve utgangssituasjonen forsterkes med fritt skolevalg. Bor man i et dårlig miljø, havner man på en skole med mange andre som lider samme skjebne. Et fritt skolevalg uten reguleringer kan forsterke problemet siden de som ikke bytter skole, blir igjen på skoler som allerede er dårlige, og som nå i tillegg forlortes.¹¹¹ Det har vi sett både i Sverige og Oslo.

Det er foreslått flere tiltak for å gjøre noe med problemet. Bystyremedlem i Oslo Arbeiderparti, Elvis Chi Nwo-su, har etter modell fra Århus i Danmark foreslått å busse elever fra skoler med spesielt stor andel minoritetsspråklige, og å gjøre om på skolegrensene.¹¹² Men Arbeiderpartiet har ikke ønsket en slik modell. Det er ingen som vil busse elever over hele byen. At barn går på en skole i nærheten av der de bor, er en viktig verdi for mange.

Imidlertid kan et friere skolevalg gi større toleranse for politiske grep. Hvis man ikke kan velge seg vekk fra den

110. Morken, Ivar (2010). «Myter om skolebytte».

111. Andersson, Eva m.fl. (2010). «Ethnic segregation and performance inequality in the Swedish school system: a regional perspective»; Östh, John m.fl. (2013). School choice and increasing performance difference: a counterfactual approach».

112. Aftenposten (2009). «Vil busse elever for å sikre blanding»; Klassekampen (2013). «Vil tegne nytt kart».

skolen man er plassert på, vil mange oppleve det å endre skolekretsene som et stort inngrep i deres frihet til å gå på den nærmeste skolen. Men hvis foreldre og barn uansett kan velge seg vekk fra skolen de blir plassert på, kan de ha større toleranse for at politikerne tar grep for å sikre mer mangfoldige skoler.

Skal man sikre at alle skoler har en noenlunde lik fordeling som samfunnet i stort, må man tegne opp nye skolekretser som sikrer en jevnere fordeling av elever etter relevante bakgrunnsfaktorer, som foreldrenes utdanningsnivå, inntekt og morsmål. Fordelingen må begrenses av nærheten til skolen, men nærhet kan bare være ett av flere hensyn. Framfor å bli plassert på den nærmeste skolen, kan man bli plassert på den nest nærmeste eller den tredje nærmeste. Det må imidlertid være mulig for elevene å velge seg videre til en annen skole. For å gi alle reelle valgmuligheter bør det offentlige finansiere transporten av elevene fra området de bor i, til skolen de går på.

En slik endring vil ikke representere et radikalt inngrep i folks liv. Alle skolekretser vil uansett ha et preg av vilkårlighet, og foreldre og elever vil ha mulighet til å velge en annen skole enn den de er blitt plassert på. Det vil altså ikke frata dem makt i møte med systemet.

Erfaringene fra andre land viser at en solid majoritet likevel vil være fornøyd med standardvalget. Det er sjelden mer enn én av ti som benytter seg av muligheten til å velge en annen skole enn den de tildeles.¹¹³ Sverige ser ut til å passe statistikken på en prikk. Her går litt over én av ti elever på en offentlig finansiert, men privat drevet grunnskole.

113. Hirsch, Donald (1994). *School: a matter of choice*.

En skolemodell slik den er foreslått her, kan gi både i pose og sekk. Fellesskolen vil bli mer mangfoldig. Elevene og deres foreldre vil få styrket valgmakt. Flere vil ta et aktivt valg om hvor de ønsker å gå på skole, både på grunn av medieoppmerksomheten og fordi noen vil gå på en skole lenger unna der de bor. Skolene vil bli mer lydhøre overfor elevene og foreldrenes behov, noe som øker deres stemmemakt.

FRA PRIVATISERINGSFRYKT TIL REORIENTERING

Ingen systemer er perfekte. Vi må alltid utforme politikk basert på tilgjengelig og begrenset kunnskap. Derfor er det nødvendig at vi retter et ærlig blikk mot erfaringer fra andre land og på tilgjengelig forskning. Arbeiderpartiet må bli mer som et tenkeloft og ikke være redd for standpunkter som gjerne knyttes til høyresiden.

Valgfrihet i skolen er et godt eksempel. Selv om høyresiden tradisjonelt har kjempet for mer valgfrihet, er det viktig å anerkjenne at frihet er et viktig sosialdemokratisk mål. Skolen skal bidra til at så mange som mulig har makt over eget liv i fellesskapene de tar del i.

Å øke den enkeltes valg- og stemmemakt er ingen vidunderkur for problemene norsk skole opplever i dag, men det vil styrke den enkeltes posisjon overfor skolen og være et kraftig insentiv til skolene om å forbedre seg der de kan. Om vi implementerer friere skolevalg på riktig måte, kan det også øke motivasjonen til den enkelte elev.

Arbeiderpartiet er ikke tjent med et religiøst forhold til en fellesskole som ikke lenger er en realitet. At skolen rommer store forskjeller og gir mindre makt til minoritetsspråklige og ressurssvake, er i seg selv grunn god nok til å peke ut en

ny retning. Gro Harlem Brundtland mente at frihetsdebatten «måtte til for å bringe oss videre». Punktum er ikke satt.¹¹⁴

114. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 380.